

**ПРИНЦИП СПОСОБУ ОЗНАЧЕННЯ РЕЧЕЙ ЯК ПРОВІДНИЙ У ПІДХОДІ ДО ТЕОРІЇ ЧАСТИН
МОВИ У ГРАМАТИЦІ МОДИСТІВ**

Предметом дослідження статті стало критичне осмислення частиномовної теорії модистів, які, заперечивши принцип значення як основний критерій розподілу слів на частини мови (ЧМ), обґрунтовують своє вчення принципом способу означення речей.

Теорія ЧМ продовжує залишатися однією з центральних мовознавчих теорій протягом усієї історії її існування. Сам термін *частини мови* сьогодні ми зустрічаємо в найрізноманітніших дослідженнях, присвячених морфології та синтаксису (як загальних, так і окремих мов), лексикології, загального й прикладного мовознавства, в роботах із методики викладання мов (як національних, так і іноземних). Не дивно, що частини мови в одних і частини мови в інших граматичних розвідках – нерідко зовсім різні поняття, незважаючи на те, що вже сам обсяг частин мови в одних авторів точно повторює частиномовну номенклатуру переважною більшістю інших, наслідуючи знаменитий підручник Діонісія Фракійського [1: 115-118; 2: 135].

Метою нашого дослідження є спроба визначити в загальних рисах внесок так званих модистів (граматичної школи, яка виникла у Франції в XIII ст. і отримала назву від своєї основної граматичної доктрини – визначення способів означати речі: *les modes de signifier*) у становлення граматики як самостійної, незалежної від логіки та філософії науки.

Спосіб означати закладений уже самою природою речей: останні мають властивості, які (залежно від сфери, в якій вони мають прояв) існують у трьох формах:

- у сфері істот ці властивості є способом існування речі (*modi essendi*);
- у сфері мислення (процесу мислення) – це спосіб мислити (*modi intelligendi*);
- у сфері значення – це є спосіб означати (*modi significandi*).

У процесі мовленнєвої діяльності людини її інтелект матеріалізує способи означати речі, перетворюючи їх на частини мови та граматичні категорії.

Визначення 8-ми ЧМ за їхнім основним способом означати

Способи означати								
Спосіб означати речі				Спосіб означати місцезнаходження або обставину				
Нерухомий стан, інертність		Рухомий стан		Властивість речі, яка існує в нерухомому стані	Властивість речі, яка існує в рухомому стані		Властивість речі, яка існує в обох станах — у нерухомому й рухомому	
Означене сприйняття	Неозначене сприйняття	Відстань	Невідстань	Просте означення речі	Емоційно забарвлене означення речі	Емоційно забарвлене означення речі	Зв'язок із висловленням	Сполучуваність окремо існуючих речей
Іменник	Займенник	Дієслово	Дієприкметник	Прикметник	Прислівник	Вигук	Прийменник	Сполучник

Відмовляючись таким чином від основного критерію розподілу слів на ЧМ, модисти спростовують і пануючий у той час частиномовний поділ на категорематичні (ті, які мають значення *a priori*, тобто – іменник і дієслово) та синкатегорематичні (які набувають значення тільки в комбінації з першими – прийменник, сполучник, вигук і т.д.) частини мови. Вони виділяють 8 повнозначних ЧМ: ім'я, займенник, дієслово, дієприкметник, прислівник, сполучник, прийменник, вигук, аргументуючи свій поділ кількістю загальних властивостей речей, тобто способів означати.

П. Швігерс зазначає, що першочергово слід звернути увагу на те, що грамика модистів розвивається завдяки взаємодії між *esprits critiques et innovateurs* і має за орієнтир аристотелівську граматику [3: 123].

Отже, такі "сумнівні" частини мови, як прийменник, сполучник та вигук, у теорії модистів є повнозначними, оскільки кожна з них характеризується власним способом означати. Так, властивістю вигуків є спосіб означати емоційну забарвленість речей; сполучники характеризуються способом означати сполучуваність окремо існуючих речей; прийменники означають можливість включення речей до загального змісту висловлювання.

Слід зазначити, що в середовищі модистів також виникали й певні протиріччя та непорозуміння, які здебільшого стосувалися статусу прийменника. Як видно з таблиці (див. вище), прийменник у найбільш загальному розумінні означає властивість речі, яка існує в нерухомому і в рухомому стані. Таке визначення прийменника більшістю модистів обґрунтовувалося тим, що, з одного боку, прийменник визначає іменник та займенник, тобто річ, яка існує в нерухомому стані, а з іншого – прийменник притягує керований ним відмінок до дієслова, тобто в цьому випадку він визначає річ, яка існує в рухомому стані. Проте мала місце й інша точка зору, згідно з якою прийменник слід віднести до категорії, яка визначає річ, що перебуває у стані нерухомості. Такий підхід є правильним з огляду на те, що прийменник справді визначає іменник і займенник, але таке бачення проблеми ставило прийменник на місце прикметника, що фактично ототожнювало ці явища. Тому виявляється цілком логічним, що ця теорія не знайшла підтримки й подальшого розвитку і була спростована представленою вище точкою зору.

Підсумовуючи вищесказане щодо невідмінюваних частин мови, ми б хотіли тут узагальнити відмінності у трактуванні ЧМ, зроблені модистами:

– Найважливіші другорядні специфічні способи відмінюваних ЧМ визначають типи, види роду (24 типи прикметників), а для невідмінюваних ЧМ — це єдності, з яких вони складаються і які визначені та перераховані завдяки найважливішим другорядним і специфічним способам (49 прийменників). Це ж саме можна сказати про займенник (хоча це й відмінювана ЧМ).

– Відмінювані ЧМ є визначеними тільки основним способом означати, що визначає тип детермінації речі; відмінювані ЧМ є визначеними двома основними загальними способами означати, оскільки один із них (матеріальний спосіб) дозволяє згрупувати частини попарно, інші ж (формальний спосіб) дозволяють зробити розмежування всередині групи.

І хоча трактування відмінюваних ЧМ дещо й відрізняється від трактування невідмінюваних ЧМ, все ж принцип їхнього вивчення у своїй суті залишається спільним; усі ЧМ є визначеними за їхніми способами означати, дозволяючи їм бути основою для синтаксису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
2. Лукин О.В. Части речи в античной науке (логика, риторика, грамматика) // Вопросы языкознания. – 1999. – №1. – С. 131-141.
3. Swiggers P. Histoire de la pensée linguistique. – Paris: Presses Universitaires de France, 1997. – 312 p.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Вацеба Р.В. Принцип способа обозначения вещей как ведущий в подходе к теории частей речи в грамматике модистов.

В статье рассматривается теория ЧР в лингвистической концепции модистов, которые рассматривали свое учение, исходя из принципа способа обозначать вещи (les modes de signifier), и выделили 8 знаменательных ЧР.

Vatseba R.V. Principle of the mode to designate things as the main approach to the theory of parts of speech in modist grammar.

The article deals with the theory of PS in the linguistic concept of modists who based their approach on the principle of the mode to designate things (les modes de signifier), and have singled out 8 principal PS.